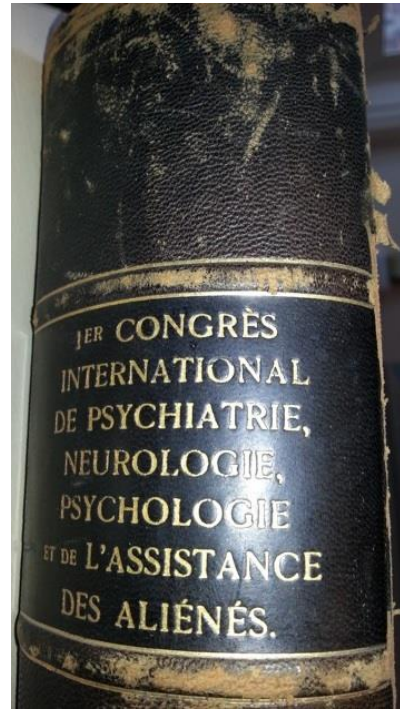
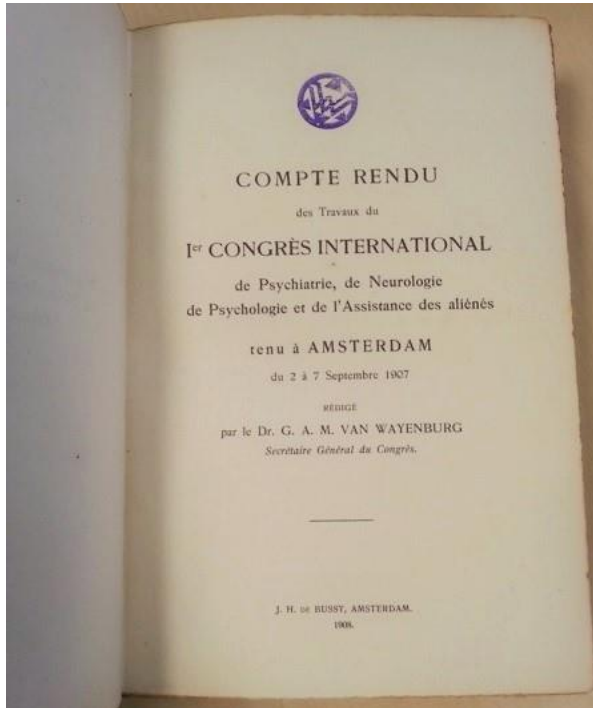

Aanwinst C.G. Jungbibliotheek

In 2015 verwierf de bibliotheek onderstaande uitgave, gebonden in twee delen:

Wayenburg, G.A.M. van (red): *Compte rendu des travaux du 1er congrès international de psychiatrie, de neurologie, de psychologie et de l'assistance des aliénés tenu à Amsterdam du 2 à 7 Septembre 1907 rédigé par G. van Wayenburg*, Amsterdam: J.H. de Bussy, 1908.

Waarom is dit zo'n interessante aanwinst?

Weinigen weten dat het Jung was die indertijd het gedachtegoed van Freud in Nederland introduceerde. Over hoe en wanneer dat gebeurde lezen we voor het eerst in het boek van Harry Stroeken *Freud in Nederland. Een eeuw psychoanalyse* (H. Stroeken, 1997). Daarin beschrijft Stroeken hoe Jung als eerste in Nederland een lezing over Freud hield, en dat dat gebeurde op het Eerste Internationale Congres voor Psychiatrie, Neurologie, Psychologie en Krankzinnigenverpleging. Dat congres, dat in 1907 in Amsterdam werd gehouden, was een enorme gebeurtenis. Alle vooraanstaande psychiaters uit binnen- en buitenland waren er aanwezig, en ook waren de regeringen van ruim 20 landen er vertegenwoordigd. Het programma en de verslagen van de lezingen werden gepubliceerd in de *Psychiatrische en Neurologische Bladen* (1907, 1908), ook in het buitenland verschenen diverse publicaties. Ook in de kranten werd uitgebreid over het congres geschreven.

Tijdens dit congres hield Jung – als vertegenwoordiger van Freud, hun breuk had nog niet plaats gevonden - een lezing over Freuds theorie over histerie. Freud, die niet van openbare polemieken hield, had de uitnodiging voor het congres afgeslagen. Histerie en de theorievorming over het ontstaan daarvan was een apart onderdeel van het programma, de Franse psychiater Janet was daarvan de erevoorzitter. Janet was ook de eerste spreker en hij had nogal wat kritiek op Freud. Toen Jung aan de beurt was overschrad hij de spreektijd dusdanig dat hij, zo vermeldt Stroeken, zowat van het spreekgestoelte gesleurd moest worden, 'hetgeen een slechte indruk maakte'. Bij het debat na afloop was de stemming anti-Freud en ontstond er een verhitte discussie die daarna nog jaren zou aanhouden. Vóór het congres had misschien nog niemand hier van Freud gehoord, na het congres kende elke

Nederlandse psychiater zijn naam. Tien jaar na het congres werd de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse opgericht (1917).ⁱ

We lezen meer over dit congres en Jungs optreden daar in het boek *In de ban van Jung. Nederlanders ontdekken de analytische psychologie* (T. van den Berk, 2014). Van den Berk citeert de *Nieuwe Rotterdamse Courant* die de entourage van het congres beschrijft: de feestelijke opening door koningin Wilhelmina en Prins Hendrik in het Concertgebouw, het welkomstwoord van prof. Jelgersma, het internationale publiek van psychiaters en zenuwartsen, de officiële ontvangst 's avonds op de Keizersgracht, waar 'men buiten- en binnenlandse geleerden in bonte mengeling dooreen zag'. Ook wordt melding gemaakt van het *soirée variée* met *tableaux vivants* dat 's avonds plaats vond, maar waar Jung waarschijnlijk niet geweest is. Jung was persoonlijk voor dit congres benaderd om over hysteric te spreken. Hij was op dat moment internationaal meer bekend en gerespecteerd dan Freud, vanwege zijn publicaties over de woordassociatie test. Maar hij werd wel met argusogen bekeken, omdat hij bepaalde uitkomsten hiervan psychoanalytisch wilde interpreteren. Freuds theorie was toen nog tamelijk onbekend, en waar die dat wel was stuitte die op weerstand: zowel de hypothese van het onbewuste als de rol die de seksualiteit werd toebedeeld klonk velen als ongehoord in de oren.

Jung had flink met de tekst voor zijn lezing geworsteld. Op 12 augustus 1907 schreef hij aan Freud dat het secretariaat van het Amsterdamse congres dringend om zijn manuscript begon te vragen, dat op dat moment nog niet bestond. En dat het hem vrijwel onmogelijk leek om Freuds theorie 'zo te verdunnen dat het voor een onwetend publiek ook enigszins verteerbaar' zou zijn. Hij was ervan overtuigd dat het toch niet begrepen zou worden en schreef: 'Het is slechts een demonstratie, een bevestiging dat in het jaar 1907 voor het forum van een internationaal congres iemand officieel en in positieve zin iets over Freuds hysterieleer heeft gezegd'. Die demonstratie pakte drie weken later – Jung hield zijn lezing op 4 september - niet bepaald gemakkelijk uit. Hij had zijn verhaal niet goed getimed, overschrad de hem toegemeten tijd – een half uur – en weigerde de voorzitter te gehoorzamen toen die hem vroeg te stoppen. Hij werd uiteindelijk gedwongen te stoppen door de hamer van de voorzitter, en hij liep kwaad de zaal uit. Terug in zijn hotel schreef hij een woedende brief aan Freud. Bij de discussie die later plaats vond deed hij geen mond meer open. Het is bijna een wonder dat er in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* toch nog een correct en samenhangend verslag van zijn lezing verscheen.

Jungs lezing wordt door van den Berk uitgebreid besproken. Hij ziet hier de eerste aanwijzingen voor de latere breuk tussen Freud en Jung. Jung geeft niet alleen een getrouwe weergave van Freuds ideeën, maar voorziet die ook van kritische kanttekeningen. Een niet geringe opgave voor een half uur spreektijd!ⁱⁱ

Dit alles overziende, kan het niet anders dan een groot genoegen zijn het oorspronkelijke programma van dit congres, inclusief de teksten van de lezingen en de discussies na afloop, in handen te mogen nemen. Dit was niet alleen het eerste internationale congres van de psychiatrie, maar ook het eerste van de psychiatrie én de psychologie, beiden op dat moment nog zeer jonge wetenschappen. En hier wordt de geboorte van de psychoanalyse in Nederland, maar ook de eerste aanzet tot de verwijdering tussen Freud en Jung, gedocumenteerd en van een context voorzien.

Het eerste dat opvalt bij het ter hand nemen van de boeken is: wat geven ze, naast een overzicht van de toenmalige psychiatrie en psychologie, een mooi tijdsbeeld! Om te beginnen het uiterlijk van de boeken. We lazen bij Stroeken dat het programma en de verslagen van het congres werden gepubliceerd in de *Psychiatrische en Neurologische Bladen* (1907, 1908). Hier worden die bladen niet vermeld, op het titelblad staat alleen de uitgever: J.H. de Bussy, Amsterdam, 1908, en dat de uitgave is geredigeerd door G.A.M. van Wayenburg. Van Wayenburg was de secretaris en één van de organisatoren van het

congres, zoals we verderop kunnen lezen. Toch was het waarschijnlijk oorspronkelijk een uitgave in losse bladen, want de boeken lijken opnieuw ingebonden te zijn in twee delen, met gemarmerde kaften en fraaie leren ruggen met goudopdruk. Sommige bladzijden zijn nog niet opengesneden. Ook de lezing van Jung is maar gedeeltelijk opengesneden, net als die van Janet. Blijkbaar was de eigenaar die de boeken zo mooi had laten inbinden niet erg geïnteresseerd in het onderwerp hysterie. In deel II treffen we, bij het verslag van de slotzitting, op pagina 908 een zevental handtekeningen aan. Hier herkennen we moeiteloos de handtekeningen van drie leden van het organisatiecomité van het congres: professor Jelgersma, de voorzitter van het congres, van Wayenburg en Heymans. Op de kaften en schutbladen van de boeken staan eigendomsstempels, waarin gestileerde letters te herkennen zijn. Staat hier AvW en was van Wayenburg misschien de eigenaar?

De titel, de inleiding en het programma zijn in het Frans geschreven. De lezingen van de Nederlandse en sommige andere sprekers zijn ook in het Frans. Dat was toen nog de taal die in Europa op een internationaal congres gesproken werd. De Duitstalige sprekers, waaronder ook Jung, spraken echter Duits, net zoals de Engelstaligen Engels spraken. Het vermoeden dat dat hier en daar tot fikse taalverwarring en vertaalproblemen geleid moet hebben, wordt in de inleiding dan ook bevestigd: zowel bij het toezenden van teksten waarop men moest reageren, en die dan soms nog vertaald moesten worden, als ook in de debatten zelf ontstonden taalproblemen. Dit werd gezien als 'toujours une lacune dans les congrès internationaux' en als een uitdaging voor de organisatoren van een volgend congres. Op de slotzitting werd een voorstel ingediend om gebruik te gaan maken van Esperanto.

Bladeren we verder dan zien we lange lijsten namen van mensen die het congres mogelijk gemaakt hadden. Behalve de 'patronage' van koningin Wilhelmina en prins Hendrik, en het ere-presidentschap van twee ministers, de commissaris van de koningin en de burgemeester van Amsterdam, zien we hier de crème de la crème van de Nederlandse psychiatrie voorbij trekken. Hoogleraren, inspecteurs, geneesheren en geneesheer-directeuren van wat toen nog een 'krankzinnigengesticht' of 'een gesticht tot opvoeding en verpleging van idioten' heette. Sommige namen kennen we nog, zoals die van Jelgersma. Ook buitenlandse 'comités de propagande' werkten mee, ik herken William James (VS) en Bechterev (Rusland), maar de meesten niet. Maar wie zou nu de namen kennen van hedendaagse psychiaters uit bijvoorbeeld Turkije of Uruguay, die hier als laatste uit een rij van 29 landen genoemd worden? Vele pagina's verder zien we, helemaal op het laatst, het 'Comité de Dames pour la Réception'. Tot nu toe waren alle namen die van mannen. Maar hier zien we een comité dat geheel uit dames bestaat, die blijkbaar een soort gastvrouwenrol vervulden. Het zijn voor een groot deel de vrouwen van de psychiaters die we eerder tegenkwamen, bijvoorbeeld in het organisatiecomité. Vrouwelijke psychiaters, die betrokken hadden kunnen zijn bij de organisatie van het congres, of die deelnemer of spreker hadden kunnen zijn, waren er toen nog niet.

Op twee plaatsen in het boek treffen we foto's aan, als illustraties bij een lezing. Zij geven, net als bovenstaande, wel een heel duidelijk en onmiddellijk beeld van hoe de psychiatrie er in 1907 voor stond. Zo zien we, bij een lezing over verschillende soorten van dementie foto's van mensen met acht verschillende soorten van dementie (waaronder dementia praecox), ziektebeelden die wij nu niet meer kennen of in verband brengen met wat wij nu dementie noemen. De foto van 'démence alcoolique bij een vrouw met een baard' spant hier wel de kroon. Verderop bij een lezing over het verband tussen de vorm van de schedel en epilepsie, zien we foto's van schedels en van patiënten, waarbij het verband tussen beiden zou moeten worden aangetoond.

Het zou interessant zijn om verder in te gaan op de inhoud van de lezingen, die gezamenlijk de context vormen waarin Jungs verhaal over Freuds hysterietheorie terecht kwam. De tijd daarvoor ontbreekt me, al valt wel op dat er – niet verrassend - vooral medische en neurologische onderwerpen waren, waaronder veel hersenonderzoek. Maar laten we nog

even naar de lezing van Jung kijken. De dag ervoor was geëindigd met een voordracht over syfilis, en op 4 september stond om 9 uur 's ochtends het onderwerp 'Nieuwste theorieën over het ontstaan van hysterie' op de agenda. Er waren vier sprekers: Janet, Aschaffenburg, Jung en Jelgersma. Nog diezelfde ochtend zou daarna de 'Tegenwoordige stand der anatomische verdeling der hersenschors' behandeld worden. We kunnen ons misschien iets beter voorstellen hoeveel weerstand de 'veronderstelde psychische oorzaak' van hysterie opriep. Wie geïnteresseerd is in de discussie kan daar bij van den Berk meer over vinden, met verwijzingen naar wie erover geschreven hebben. Maar aan de vorm van de lezingen kunnen we al zien (helaas ontbreekt die van Aschaffenburg) dat Jungs lezing ruim anderhalf keer langer was dan die van de anderen. Hoe had hij dat gedacht in het halve uur dat hem was toegemeten? De discussie beslaat echter nog eens dubbel zoveel pagina's.

Achter in deel II staat een lijst van alle deelnemers aan het congres. Daar zien we Mw. C.G. Jung ook staan. Zou Jung Emma meegenomen hebben? Zou zij wel naar de soirée musical en de tableaux vivants zijn gegaan, of hebben deelgenomen aan het boottochtje op de Zaan dat was georganiseerd? Of had ze haar handen vol met het kalmeren van Jung toen hij zo kwaad was na zijn lezing? Of staat ze alleen maar op de lijst en is ze helemaal niet gekomen? Je zou zulke dingen willen weten. Het is alsof je naar een film uit een andere zit te kijken, vol onverwachte details en vragen.

Kortom: voor wie tijd en zin heeft, ligt er in de bibliotheek met deze nieuwe aanwinst nu materiaal te over om nog eens een leuk artikel te schrijven. Over Jung en de psychiatrie in 1907, of over de psychologie (en pedagogie) uit die tijd – en nog heel veel meer.

Ciske Balhan
mei 2015

ⁱ H. Stroeken (1997), *Freud in Nederland. Een eeuw psychoanalyse*, Amsterdam: Boom

ⁱⁱ T. van den Berk (2014), *In de ban van Jung. Nederlanders ontdekken de analytische psychologie*, Zoetermeer: Meinema